

Друкується за рішенням Вченої ради
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (протокол №8 від 19 квітня 2017 року).

Редакційна колегія:

- Сивий М. Я.* – доктор географічних наук, професор – відповідальний редактор (м. Тернопіль);
Дем'янчук П. М. – кандидат географічних наук, доцент (м. Тернопіль);
Денисик Г. І. – доктор географічних наук, професор (м. Вінниця);
Заблоцький Б. В. – кандидат географічних наук, доцент (м. Тернопіль);
Заставецька Л. Б. – доктор географічних наук, доцент (м. Тернопіль);
Заставецька О. В. – доктор географічних наук, професор (м. Тернопіль);
Корнус А. О. – кандидат географічних наук, доцент (м. Суми);
Потокій М. В. – кандидат географічних наук, доцент (м. Тернопіль);
Штойко П. І. – доктор географічних наук, професор (м. Львів).

Рецензенти:

- Шаблій О. І.* – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної і соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка;
Кукурудза С. І. – кандидат географічних наук, професор, завідувач кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи, Львівський національний університет імені Івана Франка;
Пушкар З. М. – кандидат географічних наук, доцент кафедри управління персоналом і регіональної економіки, Тернопільський національний економічний університет.

П44 **Подільський регіон: виклики XXI століття (географічні аспекти):**
Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль,
25 квітня 2017 р.). – Тернопіль: Крок, 2017. – 244 с.

У виданні викладені результати досліджень Подільського та інших регіонів України, які були представлені на Всеукраїнській науковій конференції, що відбулася у м. Тернополі 25 квітня 2017 р.

Для фахівців у галузі географії, екології, туризму, працівників державних і громадських природоохоронних закладів і установ, учителів та студентів, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблемами Подільського регіону.

**УКРАЇНСЬКА РЕГІОНАЛІСТИКА: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

- Афоніна О.О., Віра А.М.* Територіальна структура Харківської
регіональної системи розселення..... 6
Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б. Сучасний адміністративно-
територіальний устрій Тернопільської області..... 12

**ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ**

- Гавришук Б.Б.* Територіальні закономірності використання
сільськогосподарських угідь Гусятинського району..... 24
Заблоцький Б.В. Сучасний стан розвитку та шляхи інтенсифікації
зернового господарства Тернопільської області..... 30
Печенюк О.О. Особливості структури та використання земельного фонду
Буковинських Карпат..... 37
Штойко П.І. Бальнеологічні ресурси – важлива складова географії
туризму..... 42

ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОДІЛЛЯ

- Гринюка Б.М.* Історична топоніміка села Чагарі та його околиць..... 48
Добрянський В.К. Дослідження печери «Тризуб» поблизу села Ягільниця. 56
Добрянський В.К. Історія дослідження та питання антропогенного
використання печер Бучацького району..... 66
Питуляк М.Р., Питуляк М.В. Ландшафтознавчі дослідження
Тернопільської області..... 73
Потокій М.В. Деякі питання періодизації історії картографування
населення західної України..... 78
Таранова Н.Б. Кліматичні описи Поділля у XIX столітті..... 84

ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ ПОДІЛЛЯ

- Сивий М.Я.* Гіпси Подністров'я – ресурси, використання..... 91
Сивий М.Я. Про деякі види нерудної сировини для металургії..... 98
Ісевич Н.С., Сивий М.Я. Забезпеченість Тернопільської області
сировиною для виробництва будівельних матеріалів..... 106

**ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ТА
ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ**

- Гулик С.В., Гулик О.Б.* Сучасна структура антропогенних ландшафтів
Зборівського району 113

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ «ТРИЗУБ» ПОБЛИЗУ СЕЛА
ЯГІЛЬНИЦЯ****В.К.Добрянський***dobryanskj-arheolog@ukr.net**Тернопільське відділення наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка,
с. Нагірянка, Чортківський р-н, Тернопільська обл., Україна*

В силу географічного розташування територія Чортківського р-ну Тернопільської обл, разом із суміжними теренами Бучаччини, Заліщанщини та Борщівщини також є рівнинним плато із сильно почленованою місцевістю, що сформувалася дією тектонічних процесів у період гороутворення Карпат. У той час виникли хвилеподібні тектонічні рухи, які спричинили почергове простягання в напрямку з північного сходу на південний захід, вже більш випуклих і вгнутих поверхонь. У цих межах відбулося формування сучасної гідромережі. Адже із врізанням вглиб Дністра пройшов процес переорієнтації поверхневого стоку в напрямках: Пн.Зх.-Пд.Сх. на Пн-Пд [2; 16, с. 44].

У цій частині Західноподільського плато берегові ділянки річок мають уже сформовані або ті, що тільки-но формуються, каньйоноподібні долини, які є лівими допливами Дністра (річки Черкаська, Млинка, Серет, Нічлава). Аналогічно – значна чисельність струмків та потоків, що впадають у ці річки, також прорізани стрімкими та глибокими ярами (іноді їхня течія протікає крізь невеликі, а місцями й глибокі каньйоноподібні долини). Ці круті та звивисті береги і схили складені з аргілітів, алевролітів, над якими розташовані вапняки, пісковики, суглинки та глини.

Завдяки великим покладам гіпсів, що залягають на півдні Тернопільської обл., яскраво виражені процеси карстування та проглядаються карстові форми рельєфу місцевості. Процеси картування зосереджені у широкій смузі, що впирається до периферійної зони Придністров'я. Зокрема, південніше від міста Бучача до Чорткова простежується незначні карстові форми. Але з лівобережжя Серету ця смуга схиляється в східний напрям до Борщова, а звідти – до р. Збруч. Власне, у межиріччі Серет–Збруч найбільш виражені прояви карстування.

Активний розвиток карсту межиріччя Серет–Збруч пов'язаний із тим, що на цій території зосереджені великі поклади гіпсів верхньотортонського віку, глибина і потужність залягання сягає від

10–12 до 20–30 метрів. В тортонському віці неогену (завдяки тектонічним рухам, біохімічним процесам, водоерозії тощо) почали закладатися гіпсові печери. Їхній процес формування відбувається до сьогоденного часу. Гіпсові печери, зазвичай, є постійним об'єктом уваги наукових досліджень фахівців природничих дисциплін (геологів, гідрологів, екологів, палеонтологів тощо), а частина із них активно використовується у сфері туризму та спелеотуризму [15, рис. 816, с. 99; 17, с. 115–116].

Зазначаємо, що на теренах Західного Поділля знаходиться чимала чисельність печер, що закладені в карбонатних породах – вапняках, піщанистих вапняках. У них спелеогенез пов'язаний не лише з карстом, але й з тектонікою, вивітрюванням і гравітаційними процесами. Вони закладені у вапняках та піщанистих вапняках крейди (альб, сеноман) і мають змішаний характер. На відміну від гіпсових печер, у яких генезис формування спричинили карстові процеси, у вказаних порожнинах вирішальну роль відіграли гравітаційні процеси, що відбувалися в часі прорізання долин річок басейну Дністра, а також – ерозійні, що відбулися після формування схилів річок [8, с. 136]. Печери в травертинах сформовані вже не в морських, а континентальних умовах, які утворилися не раніше ніж у пізньому плейстоцені [1, с. 114, 128].

Тобто, такі порожнини є невеликі за своїми розмірами, об'ємом і протяжністю ходів. На жаль, вони й досі не піддаються ґрунтовним дослідженням так, як гіпсові печери, хоча їхнє наукове значення не є другорядним.

Наприклад, печери поблизу Чорткова – цінні палеонтологічними об'єктами, в яких досліджено багато антропогенної фауни [13, с. 45–52; 14, с. 106–108;]; Печера «Рунічна» біля с.Угринь [3, с. 64–67]; грот святого Онуфрія та печера У-2 (прохід Монастирський, прохід Таємничий) мають археологічне та історичне значення [4, с. 8; 6, с. 140–141; 7, с. 93–100].

Згідно з кадастром печер Тернопільського міського спелеоклубу «Поділля», печери, що знаходяться в околицях м. Чортків, на лівих схилах р. Серет (Вигнанка (кадастровий № 37), Чортківська (№ 36), Синяківська (№ 34), Синяківська-2 (№ 33), Гном (№ 35), С-3 (№ 66)) – це невеликі за обсягом порожнини, що закладені у вапняках або піщано-літотамієвих вапняках. Згідно зі схемою районування карсту України (за В.М. Дублянським) печери цього регіону знаходяться у VI-Б-3 Подільсько-Буковинській карстовій області, Придністровського

Лівобережного карстового району [10, с. 5–10].

На превеликий жаль, недолуге та недосконале вітчизняне законодавство України, яке повинно регламентувати питання щодо охорони та збереження довкілля, пам'яток природи та історико-культурної спадщини, є неефективним. Результат – негативний: на сьогодні констатуємо факт незадовільного стану збереження цих печер. Так, із розпочатої бурхливої «господарської та трудової діяльності» людини (з початку 1990-х років) ці печери вже знищені стихійними копачами в кар'єрах, які підпільно добувають пісок та вапняк. Інші печери вже засипані сміттям і побутовими відходами [5, с. 5].

Слід зазначити, в час археологічних обстежень, що проводив автор даної статті, окрім вищевказаних порожнин було виявлено більше двадцяти нових – природного та антропогенного походження. Здебільшого вони локалізовані в басейні р. Серет і закладені в піщанистих вапняках, травертинах та гіпсах. За результатами подальших їх обстежень ми зможемо подати нові публікації.

На часі терени Чортківщини залишаються оповитими багатьма таємницями, «білі плями» яких розгадуватиме та відкриватиме не одне покоління дослідників, фахівців із природничих та історичних наук.

Однією доволі цікавою пам'яткою як геології, так і археології та історії, є виявлена і досліджена 17 липня 2015 р печера Тризуб, що знаходиться неподалік с. Ягільниця [9, с. 5].

Так, за свідченням і спогадами уродженців вказаного вище села – Михайла Стаховича Скрипки (1953 р. н.), –вияснили, що зі сторони ерозійного схилу (в минулому тут знаходився невеликий кар'єр) був вхід до печери через вузький лаз (завдовжки 4–5 м), який вів до зали. Посередині зали знаходився подовгастий округлий камінь, а по боках – у вапняковій породі – були висічені лави. Далі від цієї зали проходили три розгалуження вузьких ходів.

Два роки пошуків цієї печери не увінчалися успіхом. Та 17 липня 2015 року зовсім випадково її все ж вдалося віднайти. Так, вкотре оглядаючи прибережні схили р.Черкаська, над урвищем невеликого давнього кар'єру, біля якого локалізуються лійчасті карстові западини, з'явилося провалля. При його огляді встановлено, що це і є та печера, яку автор статті намагався віднайти у минулі роки. Вона була названа «Тризуб» [9, с. 5].

Отже, печера «Тризуб» знаходиться в лісі Білавина (належить Чортківському держлісгоспу) на верхньому схилі лівого берега р.Черкаська, в 0,5 км південно-західніше с.Ягільниця. Власне, це є

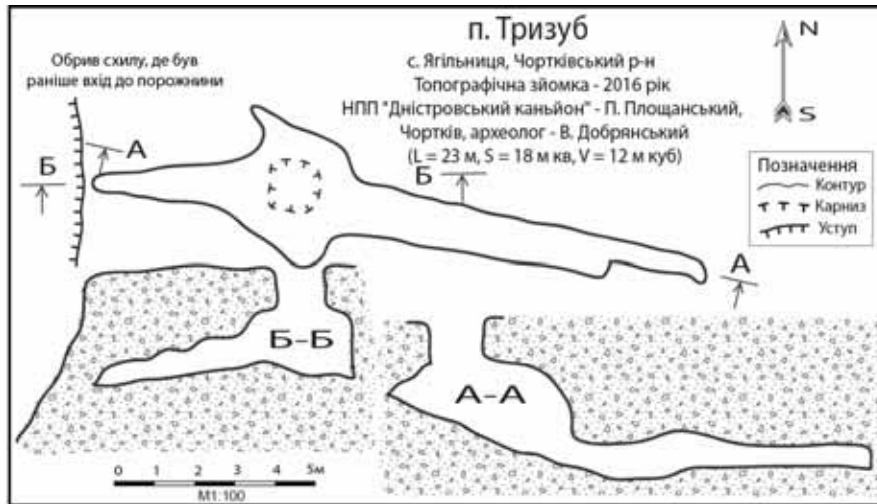
будівлі колишнього с.Салівка, яке зараз приєднане до Ягільницької сільської ради. Її координати – $25^{\circ}46'27,28''$ східної довготи та $48^{\circ}56'07,89''$ північної широти. Відстань печери до інших сусідніх населених пунктів становить – 2,4 км на південний схід, де знаходяться села Сосулівка й Росохач, а 2 км на південь – с.Улашківці. Відстань печери до найближчих доріг складає 30 м, на захід по схилу ерозійного яру проходить лісова просіка до р.Черкаська, біля якої розміщений невеликий став. Близько 800 м на північ прокладена бетонна дорога зі с. Ягільниця, що веде вглиб лісу до військової частини.

Найбільш зручним транспортним засобом, щоби дістатися до печери «Тризуб», є автотраса Е85М19 Тернопіль – Чернівці. Недоїжджаючи 150 м до автобусної зупинки с.Ягільниця, необхідно повернути вулицею ліворуч, у східний напрямок. За 0,7 км ця вулиця виводить на край села до «бетонки», від неї – 1,35 км до лісу.Звернувши праворуч, через 380 м знаходяться руїни колишнього літнього мисливського будинку графів Лянцкоронських, що був збудований у середині ХІХ ст. Далі слід знову повернути праворуч і пройтися похилою ліською просікою – через 290 м буде ліськова розвилка. Від неї, притримуючись правого боку вниз, через 180 м на лівому схилі яру знаходиться давній кар'єр. Від його підніжжя на висоті 10–15 м розташований вхід до печери.

До печери можливо дістатися й іншим шляхом: зі с. Ягільниця у південно-східному напрямку проходить дорога з твердим покриттям. Вона прокладена вздовж лівого схилу р.Черкаська, через колишнє с.Салівка, до лісу. Від цих крайніх «салівських» будівель озпочинається ліс. Після 550 м ліскової ґрунтової стежки сходить потужний глибокий ерозійний яр. Від нього (через 100 м) піднімається вверх ліськова просіка, пройшовши якою, через 400 м справа знаходиться давній кар'єр.

У час виявлення печери «Тризуб» і спільного спелеологічного дослідження разом із П.М.Площанським (Природний національний парк «Дністровський каньйон») 2 вересня 2016 р. з'ясовано, що вона закладена в товщі піщанистих вапняків світло-сірого та світло-коричневого кольору. Верхня частина входу-колодязя перекривається на 0,8 м темно-коричневим ґрунтом, в структуру якого входять уламки вапняку. За ним, на глибині 1 м, йде напластування глини з вапняком. Далі, на глибині 1 м, проходить піщанистий веретвуватий вапняк, а останній метр породи – вапняк оолітовий. Шаруватість породи відзначається через кожних 0,4–0,5 м, вік яких сягає близько 100 млн

років. Ці породи мають густу вертикальну тріщинуватість. Відклади (наповнювачі) порожнини складаються з глини та вапняку. Тепер через вертикальний отвір потрапляє опале листя та сухі гілки дерев (рис. 1).

Рис. 1. План печери Тризуб (с.Ягільниця, Чортківський район)

За генезисом печера «Тризуб» відноситься до класу карстово-ерозійних, гравітаційних. Її загальна довжина становить 23 м, а об'єм – 12 м куб. У печері стеля та стіни ступінчасті, з похилим дном. Її ходи трикутної форми з короткими галереями, які від перехрестя (в бік тупиків) зменшуються по ширині та висоті. Як засвідчили обстеження, стіни у печері – сухі, в ній відсутня текуча вода та капіж. Обводнення можливе лише в час накопичення снігу крізь верхній отвір входу або – при довготривалих зливах. У середині печери відсутній водостік, що переміщувався б у напрямку нахилу по заглибині. Виникла печера на місці древньої водоносної системи, що складалася з розгалуженої системи взаємозв'язаних між собою проходів. Ці проходи утворилися внаслідок часткового розчинення карбонатної вапнякової породи в воді. Тепер на місці цієї давньої водоносної системи утворилися лійчасті карстові западини, що розміщені біля теперішнього входу-колодязя.

Утворена печера «Тризуб» у прикритому карсті, в якому відклади вапнякових порід знаходяться над товщею поверхневого ґрунту. Між проходками, на місці теперішніх карстових западин, в минулому існували. Над ними поверхневий ґрунт

перезволожувався під час дощових злив, весняних паводків та конденсації вологи всередині камер. Поверхневий перезволожений ґрунт, що залягав над склепінчастою стелею залів, набирав ваги до тих пір, поки його критична маса, спричинена дією гравітації, провалювалася у середину залів. Цей поверхневий ґрунт засипав зали та проходи. Водночас на стелі проходів утворювався конденсат, що сприяв процесу подальшої ерозії вапнякової породи. Під дією гравітації зі стелі відколювалися дрібні фракції, що накопичувалися та загачували проходи.

За аналогічним принципом – створилася досліджена нами печера «Тризуб». Тепер вона у вигляді колодязя. Її вхідний провал має форму багатогранника діаметром більше 1 м та глибиною 2,5 м. Від дна печери у чотири сторони відходять лази. Західний хід впирається в обвал схилу, що в минулому був давнім кар'єром, а тепер – це ерозійний схил яру. Власне у цьому місці раніше був горизонтальний вхід, що поступово осунувся, що й спричинило закриття печери. Тепер вона знову відкрилася за рахунок провалу на перехресті карстових подовгастих западин. Із вертикального входу, в процесі водоерозії поверхневого ґрунту, ця печера продовжує поступово засипатися. Тому в майбутньому виникає загроза її остаточного знищення через поступовий обвал колодязя.

На часі тут не виявлено жодних палеонтологічних знахідок, лише помічено, що з представників сучасної фауни тут проживають павуки, метелики, комарі та жаби.

Печера «Тризуб» названа автором статті через те, що в радянські часи неподалік неї росло три велетенських столітніх дуби, а серед місцевого населення це урочище мало назву «Три дуби» або «Тризуб». Проте назва топоніму «Тризуб» була несприйнятливою для більшовицької комуністичної ідеології. Адже назва «Тризуб» комуністами сприймалася як ворожий буржуазний націоналізм, суперечливий комуністичній ідеології. Через це – за вказівкою місцевого партійного керівництва, таємно вночі один дуб спиляли, щоби топонім не побутував. Але, щоби зберегти давню топонімічну назву місцевості й урочища, біля якого знаходиться ця пам'ятка природи, автор даної статті назвав досліджену печеру «Тризуб».

Це цінна геологічна пам'ятка, адже у довколишній місцевості басейну р.Черкаськи ще не досліджувалися процеси карстування. Лише тепер ми стверджуємо, що біля витоків р.Черкаськи та суміжної р.Дупи (яку в радянський час всупереч здоровому глузду називали то

Тупа, то Тупля, а серед мешканців довколишніх Ягільниці сіл ця частина річки має назву – Млака) є інші процеси формування прибережних схилів – псевдокарст. Тобто, це западинний рельєф місцевості, що ззовні може нагадувати карст, але який виник у результаті інших геологічних процесів. Він спричинений тим, що внаслідок механічної дії підземних вод, виносяться дрібні фракції нерозчинних осадових порід із певного масиву. На такій поверхні також утворюються зниження, западини, лійки, блюдця [12, с. 125]. Їхню присутність автор статті спостерігав під час археологічних обстежень навколишніх місцевостей – вони локалізуються біля схилів рік Черкаськи та Дупи.

Згідно з опитуванням старожилів і мешканців сіл (що розташовані на берегах Черкаськи) було з'ясовано: карстові провали спостерігалися, зокрема, у селах Стара Ягільниця та Хом'яківка (яка відноситься до Нагірянської селищної ради). Оскільки провали знаходилися поблизу осель, то люди відразу ж засипали їх сміттям.

На протилежному (правому) березі р.Черкаськи, що відразу навпроти печери «Тризуб», у 2013 р. автором статті було виявлене та обстежене середньовічне городище. З південно-західного боку від нього, на лівому ерозійному схилі яру до недавнього часу знаходилася друга печера, але тепер вона завалена внаслідок водоерозійних зсувів схилу яру.

Зовсім інше явище – антропогенний псевдокарст, що спричинений суфозійними процесами, з'являється у с.Ягільниця: округлі лійчасті западини діаметром 10 і більше метрів та глибиною 1–1,5 м. Місце його локалізації – колишня ринкова площа. Цей антропогенний псевдокарст виник у результаті господарської діяльності людини. Спричинило його «жидівське» населення, яке мешкало в містечку Ягільниця на початку XVIII ст. Ця етнічна група компактно проживала у кварталі, що знаходився на тодішній ринковій площі. Під своїми житловими та господарськими будівлями вони закладали великі штучні пустоти, які служили складами для сховищ товару, запасів продуктів харчування та особистого майна. Окремі зали з'єднувалися між собою вузькою галереєю проходів, що були прокопані в глинистому ґрунті. Вони зазвичай були вузькими, мали близько 1 м ширини та 2 м висоти й куполоподібну в розрізі стелю. Такий підземний перехід зараз знаходиться у 50 м південно-західніше від рогу римо-католицького костелу.

Ще псевдокарстові антропогенні пустоти автор обстежував

поблизу Ягільниці – в с. Долина. Там здавна місцеве населення використовувало льохи (що були викуті в аргілітах у підніжжі схилів р. Черкаськи) для зберігання продуктів харчування. Оскільки конструкції житлових і господарських споруд, розміщені на береговій лінії, що сформувалася з відкладів алювію та перехідних горизонтів алювію-делювію, не несуть загрози руйнування, то підвали(закладені у даних породах) мають постійну небезпеку підтоплення ґрунтовими водами. Через це місцеве населення знайшло більш раціональний вихід – почали закладати підвали в аргілітових водонепроникних породах.

Антропогенні порожнини локалізуються в селищі Нагірянка, на місці колишнього Ягільницького замку XVII ст., що належав магнатам Лянцкоронським. Звісно, народні перекази з казковими та містичними сюжетами оповідають про начебто їх багатокілометрові замкові ходи. Але досліджені нами порожнини жодних ознак фортифікаційного призначення не мають. Це не є потерни, міни чи порохові склади і т.п. Наголошуємо, що усі фортифікаційні споруди колишнього Ягільницького замку були розібрані на поч. XIX ст. А натомість збудовано тютюнову фабрику, яка за своїми розмірами переважає колишній замок. На сьогодні збережені антропогенні пустоти носять виключно господарське призначення – це побутові підземелля (підвальні приміщення, льохи) та технічні (каналізаційні колектори для стоку води). Підземний перехід знаходиться в 150 м південніше колишньої тютюнової фабрики. В минулому він мав господарське призначення. За попередніми висновками констатуємо факт: закладання цих пустот було здійснене не раніше поч. XIX ст., коли велось масштабне будівництво доволі потужної за масштабами тютюнової фабрики (тодішньої Австро-Угорщини).

В історичному й археологічному вимірі печера «Тризуб» є доволі цінною пам'яткою. У часі виявлення печери (2015 р.) – в 7 м на південний-схід від вертикального входу, на глибині 0,20 м знайдено рештки скарбу XVII ст., що був вимитий водою з верхньої частини схилу ерозійного яру. Від цього скарбу залишилося лише 20 мідних монет-боратинок. Це дрібні монети Польщі та Литви, які карбувалися в 1659-1666 роках у монетних дворах Речі Посполитої в Уяздові біля Варшави, Кракові, Бересті, Каунасі [11, с. 25]. Скарб був схований у землю десь у часи війн Польщі з Туреччиною або після Бучацького мирного договору 1672 р., за яким частина Поділля відійшла у склад Османської імперії (а панування Туреччини на цих землях тривало до

1699 р.). Власниками (або власником) скарбу могли бути тутешні мешканці, які переховувалися у печері в час воєнної загрози нападів турків і татар на Поділля.

У печері «Тризуб» також переховувалися героїчні воїни ОУН-УПА в часи боротьби українського народу за свою незалежність у 1940-х роках проти фашистської та більшовицької чуми. Під час обстеження печери при розчистці одного проходу в кінці завалу знайдена зотліла тканина з мішковини, в яку було загорнуто 250 штук патронів калібру 7,62 мм від російської гвинтівки Мосіна та німецької гвинтівки Маузер (моделі Kar-98k) калібру 8 мм. Вони згідно із заводським маркуванням були вироблені у 1942, 1943 та 1944 роках.

Зі спогадів М. С. Скрипки довідалися, що в центрі печери знаходився подовгастий камінь, а по боках – висічені в вапняковій породі лави. Дотично висловлюємо припущення, що печера могла використовуватися у якості християнського скиту. Особливо така практика відлюдництва й усамітнення була поширена з кінця XV поч. XVI до середини і кінця XVII століть. Тоді на землях Галичини та Подністров'я відбулося поширення культу св. Онуфрія, який втілений у світогляді філософської течії ісіхазму. Тобто, це була філософська релігійно-містична течія християнства, що виникла в XIV ст. у Візантії, яка згодом поширилася на теренах України. Цей напрямок сповідував ідею божественного світла. Адепти цієї течії позбавлялися мирської суєти й усамітнювалися в печерах, подалі від людських осель. Вони, позбавляючи себе турбот світського життя, свідомо піддавалися фізичним тортурам – постійно недоїдали, мужньо витримували холод, спрагу, хвороби. Але, постійно живучи у щоденному пості та молитвах, духовно наближалися до Бога. Такі невеликі скити були розповсюджені на теренах Західного Поділля [7, с. 98–99; 9, с. 5].

Таким чином, у часі археологічних обстежень печери «Тризуб» і басейну р. Черкаська встановлено, що від її витоків (від с. Білобожниця до с. Черкавщина) локалізується білобожницько-черкавщинська псевдокарстова ділянка. Далі – зі с. Стара Ягільниця через села Шульганівка, Долина, Ягільниця, Хом'яківка та Нагірянкa до впадіння р. Черкаськи в р. Серет біля с. Сосулівка знаходиться староягільцько-сосулівська карстова ділянка. На ній локалізується окрема ягільницька антропогенна псевдокарстова група староягільницько-сосулівської карстової ділянки. Вона займає межі населених пунктів: Долина, Ягільниця, Нагірянкa.

Будемо сподіватися, що подальші дослідження допоможуть

виявити й дослідити невідомі матеріали та факти як геологічного формування земної поверхні цього регіону, так і антропогенного використання в історичному відліку часу. Адже це – діалектика тісного взаємозв'язку: природа – людина – суспільство. Тому що у кожній екосистемі ландшафт, геоприродне розташування, рельєф і природні ресурси людина вдало пристосовує для потреб свого проживання, господарського, культурного використання та захисту в разі небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Волік О. Травертинові відклади Поділля / О.Волік, Й.Свинко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008 – С. 144.
2. Гулик С. В. Ретроспективний аналіз лучно-степових ландшафтів Західного Поділля, їх сучасний стан та напрямки розвитку [Текст]: автореф. дис. ...канд. геогр.наук: 19.05.11 / С. В.Гулик. – Львів, 2011. –20 с.
3. Добрянський В. Археологічне обстеження скельного гроту в селі Угринь біля міста Чорткова/В.Добрянський //Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я. II Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського музею-заповідника – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2012 – С. 64–67.
4. Добрянський В. Коли спочили в задумі віки / В.Добрянський // Газета Голос народу. 28 зрудня 2012 р. – 4 січня 2013 р. – №№ 54, 1 (8390-8391). – С. 8.
5. Добрянський В. Хто врятує печери / В.Добрянський // Газета Голос народу. 8 лютого 2013 р. – № 8(83-96). – С. 5.
6. Добрянський В. Про археологічно-спелеологічне дослідження печер та архітектурне дослідження каплиці святого Яна в с. Улашківцях / В.Добрянський // Наукові записки Національного заповідника Замки Тернопілля. – Збараж: [б. в.]. – №4. – 2014. – С. 140-141.
7. Добрянський В.К. Про археологічно-спелеологічне обстеження в с. Улашківцях на Чортківщині /В.К.Добрянський // Матеріали XIV Подільської історико-краєзнавчої конференції (14-15 листопада 2014 року). – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В. «Абетка», 2014. – С. 93-100.
8. Добрянський В. Про результати спелеологічного обстеження печер Лівобережжя Дністерського каньйону на території Залищицького району / В.Добрянський, П.Плоцанський // Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі: проблеми їх збереження та використання. III Міжнародна наукова конференція. – Львів:[б. в.], 2016. – С. 136-139.
9. Добрянський В. Печера Тризуб: таємниці розкриває земля /В.Добрянський //Газета Голос народу.4 листопада 2016 р. – №45 (8593). – С.5.
10. Дублянський В., Смольников Б. Карстолого – географические исследования карстовых полостей Приднестровской Подольи и Покутья / В. Дублянский, Б. Смольников. – К. : Наукова думка. – 1969. – 151 с.
11. Зварич В. В. Нумізматичний словник / В. В. Зварич – Львів: Вища школа, в-во Львівського університету, 1972. – 147 с.
12. Мала гірнича енциклопедія. – Донецьк: Донбас, 2004. – 640с.
13. Підоплічко І. Г. До вивчення антропогенних хребетних Тернопільської області / І. Г. Підоплічко // Наукові записки Природничого музею Львівського філіалу АН УРСР.

– 1956. – Т. 5: [б. в.]. – С. 45-52.

14. Рідуш Б. Хребетні у складі викопних триглофаун / Б.Рідуш // Фауна печер України / За ред. І. Загороднюка. Серія: Праці теріологічної школи. – Вип. 6. – К.: [б. в.], 2004. – С. 102-116.

15. Свинко Й.М. Геоморфологія / Й.М.Свинко // Природа Тернопільської області / За ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1979. – С. 43-57.

16. Свинко Й. Нариси про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан / Й. Свинко. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2007. – 189 с.

17. Ховалко А. Стан дослідження туристичного потенціалу карстових печер Поділля / А. Ховалко // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Вип. 26. – № 2. – Тернопіль: СМП «Тайп». – С. 115-119.

УДК 911.3

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПИТАННЯ АНТРОПОГЕННОГО ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕР БУЧАЦЬКОГО РАЙОНУ

В.К. Добрянський

dobryanskyj-arheolog@ukr.net

*Тернопільське відділення наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка,
с. Нагірянка, Чортківський р-н, Тернопільська обл.*

Печери завжди приваблювали людину, адже їхні загадкові лабіринти завжди навіювали людині якусь містику, таємницю й були надійним оберегом для її захисту, порятунку, безпеки та сакральним місцем релігійного світогляду. Тому не дивно, що такі природні утворення були в використанні у якості тимчасових або постійних жител; споруд для захисту від ворогів та укриття в негоду; камер для зберігання запасів їжі; некрополі та культові споруди (святинища, каплиці, церкви).

Завдяки своєму географічному розташуванню, на території Тернопільської області знаходиться найбільша чисельність печер в Україні. Цьому фактору посприяли великі поклади гіпсів, завдяки яким виникли карстові форми рельєфу. Вони найчастіше простежуються у південних регіонах області – особливо на теренах Борщівського, Заліщицького та Чортківського р-нів, що розташовані в межиріччі річок Провалу – Джурина – Дупи – Серету – Нічлави – Збруча, які є лівими допливами Дністра.

За спелеологічним районуванням дана територія належить до Подільсько-Буковинської карстової області та Придністровського лівобережного карстового району [9, с. 5-10]. Тобто, Подільсько-Буковинська карстова область розташована у південній частині